

Gobierno de
México

(Nünä) (Tsuküä) GE DI HOKI,
DI GÜ'T'Ī 'NE THÜKE'RA YA
XEKI BI (hekua) JA (n'a)
ARTICULO: 2 DÄNT'ĒDI
(nk'onsts'ähiä)DE LOS
ESTADOS UNIDOS
MEXICANOS, GE (n'a njeya)
(mudi hnīnī) 'NE
AFROMEXICANO

Lengua indígena o agrupación lingüística y Autodenominación

Otomí o Hñähñu

Variante lingüística y Autodenominación

Otomí de la Sierra o ñuju / ñoju / yühu

PODER EJECUTIVO
SECRETARIA DE GOBERNACIÓN

(Nünä) (Tsuküä) GE DI HOKI, DI GÜT'Í 'NE THÜKE'RA YA XEKI BI (hekua) JA (n'a)
ARTICULO: 2 DÄNT'ÉDI (nk'onsts'ähia)DE LOS ESTADOS UNIDOS MEXICANOS, GE
(n'a njeya) (mudi hnini) 'NE AFROMEXICANO.

...

Artículo 2o. (ge hnä) (haj m'onda) (ge) t'ëmbi ya hinge tsa di xeni, pe ya di (kuarpaua)
ya hnini mudi 'nëhya rä nt'ót'e.

Gehnä haj M'onda ya ja me xängü yä hnini 'në di hoki, n'a nja'bu t'ëmbi ja rä
hyéstänt'ot'e 'ne hyestähni, di juarpaua ya hnini mudi hnini. ya gehya mudi hnini t'ëmbi,
gehya j*ä*'i xoge ma ya mutho bi ntsayaua haj M'onda, nuya mudi hnini bi 'muhkua, nuya
tor'putho pe'ts'i a ge di hoki zehe rä ts'ut'abi, nuya hnini ge se rä nt'ëdi, nuya di mpefi
zehe.

...

Ge'hya j*ä*'i mengü n'a hnini mudi hnini, ge'hya tengü ä gese rä nt'ëdi, nü ya di mpé fi
zehe, nü ya ya'pu ä yä, nuya di ho'tmä n'a xeki haj, ya nuya e pädi 'ra mudi nhyä pa mänyä
nt'ëdi ä ge sistema normativo ä t'ëmbi.

Ya ge'hya hnini mudi hnini t'ëmbi, ä tsuhnä hogänt'ot'i pa ge dä za di mändazehe 'pu ä
jeya haj hapu ä 'mui, pege ya nzäi dä denni xän ho ya rä nt'ëdi ya ts'ut'abi mengü M'onda,
ge'tho e t'ëmbi hinge e tsa di nxén'na haj M'onda. Pa ge dä t'ëspä yä hnini mudi hnini tsa'tho
dä t'ëmbi ya principio general ge bi hmän'ua ngats'i nä tsukuä, pa nge'ä pa ngeä ne dä mä,
nü 'pu hapu 'mu'yä j*ä*'i, xi nu'ä tso'tho dä t'ëspä rä thühü ya mudi hnini.

Ya ge ä fädi ya mudi hnini ge tso mänho di jamänsü, ya ge ä ja rä hogä ts'udabi ä jase rä
haj pu ja rä hniini.

A. Esta Constitución reconoce y garantiza el derecho de los pueblos y las
comunidades indígenas a la libre determinación y, en consecuencia, a la autonomía
para:

- I. Ge'hya j*ä*'i mudi hnini di mända zehe xi dä denni zehe ya rä nt'ót'e 'bu ja yä
hnini, pege ke't'ä dä denni yä nt'ót'e jaua Dänt'ëdi, nuya rä nt'ót'e ya ts'ut'abi
mboho M'onda.
- II. Nuya j*ä*'i mudi hnini ya dä hion*i* dä denni rä nt'ót'e b'u mbo ja rä hnini, pege
nzäi dä denni ke't'ä yä nt'ëdi ge ä hmän'ua ja n'a Dänt'ëdi, ya t'ëmbi dä 'yespä
ya j*ä*'i, nuya rä hogänm'ui, ya ke't'ä hmä ge dä t'ëspä ya xitsu, dä ts'upi, dä
ma janmansü, ya jeya ts'ut'abi pa dä bädi 'me'ä tsa dä t'ót'e.

Ge'hnä rä ts'ëdi ya mudi hnini ya dä za dä hyonnya ts'ut'abi mengü'pu hnini,
ya dä bädi dä mepi xänho rä nt'ëdi 'bu mbo hnini, pege nzäi dä denni ke't'ä yä
nt'ëdi ge ä hmän'ua ja Dänt'ëdi xi di japi.

- III. Ge'hya jä'i müdi hnini dä za dä hyonse rä sistema normativo t'ëmbi, ya honthoe dä mä ge dä za dä hua'hnizehe tego di nyüpi din nts'ut'abi 'bu ja rä hniini, ya gehnä nt'ëdi jaua ya ke't'a di jamansü ya njámänho ya xitsu 'në n'yohu pa ge dä za di ün'a ä rä 'ye xui dä bë'n'a mfots'i, pa gatha' ; ya xi dä za ke't'a dä dä thogi di nts'ut'abi o ge di mpepu ja ng'st'abi , ya tengü ya tengü di thá'hni. Ya gehnä nt'ëdi jaua hnini tse'tho dä 'yëspä ya pacto federal, nünü rä soberanía ya 'me'ra hnini xi 'néhnä dhnini M'onda. Ge'hya rä nt'ëdi ya hnini müdi hnini hindi ka'spä ya njámänho ya jä'i ge di ün'a n'a 'ye 'pu bi njá nthahni ge n'a jehya ts'ut'abi .
- IV. Dä ma mä jamansü rä nt'ot'e ya hnini müdi hnini, ya tengü n'a nt'ot'a'mänho 'në , nuya ga'tho ya t'orpu ja yä hnini, ya rä meti ya jä'i. Ya hmä ge dä mä jamansü ya ga'tha ot'iäyä jä'i ge rä meti jä'i t'ëmbi, ga'tho pa mä jamansü ya nt'ot'e nja.
- V. Ya jats'editho di mamä ä'ts'i n'a n'yönfëni ge tsa'tho di jámansü ya nhmä, xi ga nxabi ya mä nhmán'bu, ge'tho ge'hya hmä nu'a me ja nts'editho di jamansü ge'tho di juarpä n'a hyësthont'ot'e 'bu m'onda, jänge'ä n'a nja'bu tse'ditho t'ot'e política lingüística multilingüe pa dä za ga nñahu hon'pu hapu.
- VI. Di mpefi ya jä'i, tengü ä männä articulo 3 rä hyü constitucional, pa ge dä t'ot'a ts'uküä pa di xadi ge di tzedi pa dä fädi xänho ge gehkua m'onda ja rä tson ni ge hyets'ant'ot'e, me ä xängu ya nhma ñä ya jä'i 'mupu jaya t'uhni, pege tse'tho dä t'üt'i xadi ya nhma 'ne ga'tho nfädi jabu hnini hu.
- VII. Ya jats'editho di hma hä'ts'i n'a n'yönfëni ge tse'tho di jámansü ya rä nfädi ya jä'i pa'a paxi a nuyä xitsu n'e nuya m'beni. Ya tse'tho di thëspi ya jä'i ja rä pädi xu n'e othe ya jä'i.
- VIII. Ya jats'editho di jámansü ya dapo jabu hapu jaya hnini, nuya hai the ya jä'i, ya gehna te dápohnini t'ëmbi. Ya di di jamansü m'ü hapu pa n'a ndän'e ya jä'i, tengü bu hapu ja ya t'oho, dehe a ge dapo hapu ot'a mate ya jä'i.
- IX. Dä t'ëspäya nt'ëdi ja ko n'ajeya hai the ya jä'i, ya ge dä thëndäya nt'ëdi ja ua dánt'ëdi, ya ge'hya jä'i jä njáman ho dä t'ëspi ge ä the ya hai hapu jaya hnini, pege hin nä ya hai ge embëni dä hyonse n'a tsu'tabi, ya je'hya ndo hai män n'a ts'ut'abi hinge tsa di thädi, ya ngubu man n'a dánt'ëdi. Ya tsa 'rabu di nyäya jä'i pege dä dënni xänho ya nt'ëdi ä ja.
- X. Dä bu nthahni ya municipio hapu ja ya hnini m'üdi hnini, ya nuya di nyüpi tsuthabi, ya tengu'bu bi tháhni ya dä then niya principios de paridad de género xu hyets'ant'ot'e. Ya ge nuya nt'ëdi ä jabu ja ya hnini o ge entidad federativa tse'tho dä 'yëspä ya njamanho e hmangüa, ko n'ange'tho pa ge di nja ná nyüpi ge tsut'a bi.

Bi m'ama 'ueke ya xeki ja ua

- XI. Dä za dä maxä ts'ut'abi ya jä'i. Ya ge ä ja rä njámanho, ga'tho ya jä'i ä pa ngü fädi, ya dä za dä thënni ya rä nt'ot'e ä jabu roä hnini. Ya tengu ya rä nt'ot'e ya hnini, dä thënni.

Ge'hya jä'i m'udi hnini ä ja rä njámanho ge dä ma nfats'i tengu'bu ä tso fadi, ya di ntz t' i ya jä'i nthek'é i, nuya nthek'é i, nuya jäi yänte, nuya jä'i di ätsi män ho ge nja manho m'udi hnini, pluralismo jurídico, perspectiva de género, diversidad cultural y lingüística.

XII. tsä di jápi di ngü ä pa di njámanho pa ge di xändi rä 'mbéfi, pa dä dënni ya rä nmui n'é thon t'ofu, 'ne thë'k'ëi, ya nzäi dä züpi yä däpo, xu ga'tho ya jabu ndo däpo, ya dä thenni ya nt'ot'e ä ja.

XIII. ja rä nja manho ge dä t'anni' bu tengü 'bu ja'a di däma padi ya medida legislativa n'e administrativo, ya ge tengu ya ä tsä di tsoni ya jä'i, ya t'ahni 'bu ya ä ndembi dä t'ot'e na padi, ya tsëdi 'tho di nä u jä'i pa ge bon ma nxänho n'a tsä'ni.

Ge'hya nt'anni, tsëdi 'tho dä t'orpä ya hnini budihhini pa ge dä t'anni 'bu ya ä nu xänho 'me'ä dä t'ot'e, ya ä nde dä ma ge ä t'ëspä ya rä njámanho ya müdi hnini ge bi epu ja n'a dant'ëdi.

Ya ge tengu 'bu gehna nt'anni dä t'ot'e, nu'ä hmán ya geze jä'i, gehna n'a dä got'i n'a nt'anni.

Ya tengü n'a jä'i togo di thün nä nfotsi ya n'anni dä t'ot'e, ko nangehya hnini müdi hnini ya tsëdi 'tho ke't'ä di m'bexets'u a ge di nja rä thähä ya hnini, ya tengu man ya nt'ëdi ä ja. Gehna jä'i tego di mepi dä t'ot'e ya nt'ani geh na dä gut'na nt'anni.

Nuya müdihhini, ä ja rä njamanho ge di nju ge di du'ma nyäni hapu jaya ts'ut'abi, tengu'bu ä pa'mu hi ngi juadi rä njámanho ya jä'i. Ya ge hna ley n'a di hoknä nyäni, ya gehna dä dënni xänho na nyäni.

Bi hm'á 'uege ya xëki ja ua:

B. Gehna Dätsut'abi, nuya xëkadähai, nuya municipio, nuya hnini ä ja bu Dähnini M'onda, nuya ga'tho ya rä befits'ut'abi ge ts'ut'abi ge di nfats'i pa ge dä t'ëspä rä njamanho ya hnini müdihhini xu 'nehna rä mün man ho, N'yëspä n'tot'e, xu di ja ma nzü, ya nuya 'yo bu di mpehya hnini.

Page dä t'ot'e njä ni ma hä, nuya ts'ut'abi ä pama nt'orpe ts'ëdi ge:

I. Dä ma nthoni ge ge'hya hnini di nhogi, di nja di nte ja hnini ä t'ëmbi, nuya ga'tho ya hnini ä hembu di nhogi xänho rä m'úi, xege di nja manho ga'tho ya jä'i, ya ä hne hmaho di nhogi xänho na nja thofo t'ëmbi, di hok'i huä ni ya ga'tho jä'i, dä tho'ki dä dühü ga'tho ya mi tü'hya däjä'i ma ya'mu nubü ja ya huähi, nuya hmui xän ho, tsë'tho mä pengi n'a hoga huähi, ya ä hembu hindä hyon hmanho 'yandiï ya jä'i, pa ge hindi ts'oni ya hai.

Gehna ley ya dä hyoni dä 'yot'e'ra nt'ëdi pa nange'hya hnini, page di hoki rä rä thofo, xu dä thoni pa di nja xani ko n'a ngehna rä n'mái ge di mpeti ya jä'i, xu dä 'yëspä na nkjohma 'pefi ä t'orpä ja ya hnini.

- II. Dä thonya nt'ëdi xänho pa ge ge'hya hnini, dä thoni di n'adapä n'a nfats'i xänho, nu'ä meṭi a t'ofona ä hmangua, ya ge'se ya hnini müdi hnini dä hyä na mpeṭi, dä me'ts'izeḡe ya dä bädi hapu di ja'bu bi hyoni.
- III. Dä thoni hapu di bama ja pa ge dä bama jämansü ya rä nt'ot'e ya hnini, dä t'ëspä ya rä nt'ot'e, nuya rä nfädi, nuya rä nhnei, nuya rä 'bei, nuya ga'tho ya nt'ot'e ä jabu hapu ä jaya hnini müdi hnini ä t'ëmbi, pe ya dä thenni xänho ya nt'ëdi ä ja.
- IV. Dä thoni n'a nfats'i ya xadi müdi hnini, nuna xadi ko n'a ngehna n'yëspä n'tot'e 'ne hye'ts'änhmä, ge n'angehya:
- Dä thoni ge dä bä'ä t'ohni ya jä'i ge ga'tho bu ja ya xadi, ya hindä njüt'i, xu dä t'üspu ya roä nhmä 'n'e rä nt'ot'e ya hnini;
 - Di nxadi ya jä'i m'üdi hnini pa ge di nxa mbäte seḡe hapu ä ja yä hnini;
 - Ya ge ke't'ä dä thoni ge di n'a pä n'da nfats'i ya ts'unt'u a ge t'uhnini ge hont'ä go ni xadi ä;
 - Di ma hä rä nja ya xadi ge yohonhma ä t'ëmbi, ge'tho tseḡi 'tho ge'hya jä'i mengu t'uhnini nu'ä tseḡi 'tho di xambi ko n'a nge'se n'a rä hmä
 - Ya gepu ja ya xadi dä thoni ge di nja ná tengü ä di xadi ge dä 'yëspä ya rä nt'ot'e ya hnini hapu di 'mu'hmu, pa ge di thoki n'a 'yot'eya jä'i, pa ge hindi m'bedi. Ya ge t'ëmbi ge ä ja roä mui ua M'onda ya rä nt'et'e ya jä'i müdi hnini. Xu 'nepu ya dä t'ot'e ge di m'be hna nts'ante, di ma ma 'yonfeni bi ya jä'i pe ge hindi nthenate.
- V. Nu'ä di ma ma t'ot'e ge dä zoni xänho ya thete bu ja ya hnini, nuya 'yothete, peḡe nu'ä gehna dä deṇni n'a nt'ëdi n'a, ya ke't'ä dä'yëspä ya nfädi e pe'ts'i ya jä'i he othete paxi bu ma hninihu.
- VI. Di bama garantiza na njamanho ge di ntsihme xänho ya jä'i, ya ge xtä nhó ya nts'ihme, ya ge ke't'ä e t'ëmbi ge di nja rä thedi 'mu_i, ya dä ma jamansü rä nts'ihme ya bätsi.
- VII. Ëmbi di m'buji xänho ya jä'i, ä ëmbi di nhopu ja yo hnini, nubu hapu di péti, ya dä t'ot'ä 'meḡi ge di nho, ge di n'mapa mpeṭi pa ge di hoki rä ngú, ya xu ke't'ä xängu nfatsi t'üni dä za dä zopu ja ya hnini, ya ga'tho nfats'i di nja, nu'ä hindi ts'ombu ja ya hnini, ya hindi ts'ombu ja ya hnini, hindi ts'onya rä n'buji ya hnini.
- VIII. Ge'hya xitsu ä t'ëmbi ge ts'e'tho dä zu'ä nfats'i, pa ge di nja n'a n'yohu 'ne xitsu. Ya ge dä t'et'ä xadi ya xitsu, ya xu ke't'ä ä tsa dä de hai bu ja rä hnini. Ya xu ke't'ä dä za dä ma nüä tüpi rä muji nü ä ja n'a hnini, ya tseḡi 'tho di ëspi ya nja manho ä pe'ts'i ya jä'i.
- IX. Di juänni xän ho nñä ge di penbi ya müdi hnini, ya dä za dä t'adi ge di ma mä hoki ya 'yü ge xoge 'yüt'egi, nhats'aradio, nthithü xi 'nëhnä interne ge banda ancha 'në t'ëmbi.

- X. Dä ma mä njüäntho ge dä thokiya xänho pa ge ge'hya hnini dä za di mpefi ä ge di mä zehge tengü ya 'me gatha ni nyonfëni, ya mbeṭi, ya erpi dä bädi di hionya 'me ni nyo 'me gatha pädi ja, pa ge xtä nho nts'ofa di nja, ya di nhogi ya 'yü, nuya , ya dä thoniya rä nhmä ya jä'i xi 'nehya rä nt'ót'e.
- XI. Di zige rä t'ni ya hnini 'ne müdi hnini pa ge dä za dä hyonya 'na'yo nyonfëni t'ëmbi, ya xänhotho 'bu nja, ya ge hindi mamä huanī pa ge dä za dä hyoni xi di hats'na hystänt'ot'e t'ëmbi.
- XII. Dä 'mats'i ya 'befi 'në'ä ja'bu yä hnini, ya ga'tho ya 'befi dä t'orpu hnini ya dä dënä desarrollo sustentable dä za di nte mä 'nayo, ya dä thoni ge di nja 'befi ua jaya hnini müdi hnini, di mpe'ä xä nhëts'i nfeni ya jä'i pe 'nehnä tengü n'a 'befi maya'bu 'ne jase ua hnini, nuna nt'ot'i hioya ge t'ëmbi. Ya dä thoni ge di nja manho ya hnini, di nja ga'tha'ä dä hyoni.
- XIII. Dä t'ot'ä nkont'sähiä pa ge di mamä jamansü ya jä'i hnini müdi hnini 'në 'nehya jä'i müdi hnini ge n'anyom'ngü ge yahto pana 'befi:
- Di mamä fädi ja rä nja di n'mui ja hnini ge yatho'buī xu 'nehya müdi jä'i yatho pa;
 - Di mamä nhuëki ya ra njámanho ge 'befi ya uähijä'i, nuya jä'i di mpe'ä ngü xui 'nehya jä'i medi;
 - Di mamä hoki ya rä nzaki ya xitsu to'ho nüyu boka, di mamä nt'ote ya xoge gatha ya mfats' xoge pa dä za di nts'ihmä ge n'a gehya t'uhni, ts'unt'u 'në gatha hioya jä'i;
 - Ya di mamä jamansü xänho ya rä njá manho ya jä'i
 - Ya dä t'ësapa ya ga'tha rä nt'ót'e ya jä'i, nuna rä m'ui, nuya hats'ant'ot'e t'ëmbi xi 'nehnä nt'ut'iuent'a ya un'bu hapu tsä di mpeti ya jä'i di mënī.

Ya gehna ley di jamansü ya jä'i migrante ge müdi hnini, pa ge dä za di mepi nu'ä hapu mengü, ya tengu ya mengu M'onda xi tsä dä mengi hapu ja rä hnini.

- XIV. Hmän'ua ge dä t'anni ya jä'i ko nangehna Dätsuhkuä 'Befi ge Ts'ut'abi, xi 'nehya hnini ge xekädähaj, nuya ñäxhmühnini ge jaua, ya dä t'anniya hnini m'onda, ya dä hmanya 'na'yonfëni.
- XV. Di mamä t'orpe rä mpaha ga'tho nt'anni dä t'orpä ya hnini müdi hnini, hangehya rä ni gut'i nuya ts'udabi, ya ge dä nu xänho ya nt'edi hüxpu ja ya ts'uhkuä, ya dä hnu'bu hindi ts'oni ya jä'i, ya ngu'ä mängua xeki XIII, ge gehna articulo jaua.

Ya gehna rä Ngú diputado ge gekua Däts'edi M'onda, nuya legislatura 'në ñäxhmü hnini, ya ge'hya rä 'befi ge di thoki ya mbeṭi di mamä dat'i t'ëmbi, ya xi ke't'ä ge'hya tsonna nt'edi pa ge ge'hya hnini müdi hnini ge dä za dä hyäse na mbeṭi di n'däpi, pege tse'tho di tenni ya nt'edi ja.

...

C. Gehna Dänt'ëdi ya ge di pädi ya hnini müdihhini ge afromexicano, ge'tho ge'hya mä hioni ua M'ondä ngetho gehkua nu'ä 'müi xängü nfëni t'ëmbi ua. Nuya hnini di nja rä nt'ëdi n'a, pa ge di ja rä nhogi 'në rä mpeti, ya dä thëna Dänt'ëdi pa ge dä t'ot'e, ya ke't'ä hmä ge gehna rä nt'zänsehe tsëditho dä 'yëspä na 'na'yom'ui ge hindi japi di nxëna mpeti ge gathä hnini.

Nuya müdi hnini 'ne hnini afromexicano, 'bukua jä'i ge maya'bu'tho bi zohkua ja m'ondä, ya ge yatho bi 'yëhë, ge'bu go ndäxkua jäi, ya jase rä nt'ëdi ke't'ä, jase rä 'bëfi, hindi huat'ëdi rä ts'ut'abi, ya ge en de dä ma ge 'nehya 'buhkua M'ondä .

Nuya hnini më t'änguadi t'ëmbi ge jä'i tsuhna njamanho , nu'ä ja rä tsut'abi jase rá hai. Xi ke't'ä ja rä njamanho :

- I. Di jamansü na rä tengü ä rän müi, nu'ä hapu ä nja 'bu e 'bui, nuya nfädi ge rä müi, yaxo ga'tho ya rä nt'ot'e ä jaua rä mëti hnini, xui nuya rä njöhma nt'ot'e ya jä'i, ya ge dä thëndäna ä mann'a nt'ëdi;
- II. Ya di jamansü n'a hangu ä pädi ya müdi hnini, ya tse'tho dä fädi ge nüä dä ma n'a nmui ge m'ondä, ya xü tse'tho dä t'üpu hapu ä ja ya xädi, tengüä di zambi ja nxinmai;
- III. Ge'hya jä'i dä thürpu ya rä nmui bu hapu ja thütsi, pepu 'metsi, nuya tsuküä thüxte ä ja'bu t'ot'e a ma juani, pege ge'hya ngüsthabi ya dä bädi di hoki ä man juantho xü dä bädi ge hapu di ja pa dä hyüspä rä thühü yä jä'i.

D. Ya gehna dänt'ëdi ä jau a ya dä fädi xü gehma di joki hapu ni huat'i ya njamanho ge xitsu xü n'yohu müdi hnini 'ne n'anyo jäi, pa ge di nyä gatho n'aigü ya 'bëfi, ge ga'tho'ä ä t'ot'e pa ge di nte ya müdi hnini xu n'anyo jäi. Ya xü ke't'ä ja'bu ä ja n'a i gü hma ge nts'ëditho, hma ja däst'abi xi ge ja , ya tengu ya hman manho ge rä njámanho, nuya njamanho ge dä ba xädi ya t'uhni, nu'ä njamanho ge nzaki, njamanho ge rä mëti xü njamanho n'angehya jä'i.

Ke't'ä ä pa nfädi xi e pa thëkëi ya rä njamanho ya bätsi, ts'unt'u 'ne hmute ge mengu müdi hnini. Xi 'nehya n'anyo jäi pa ge dä ma njospin theni ko n'an gehya, ya dä ts'ofu ko nuya rä nhmä, pa ge dä t'ot'e ä män majüäni n'a nfädi xi di mpehya njamanho ge dä 'yot'ä xädi, rä nja ge di n'yothë, dä zä dä hyonya fädi, nü na ho, rä nmui, rä nt'ëni xi nsarpi ge 'bëfi. Ya xi ke't'ä ä panthoni ge hin ma n'dandi ge di ba ma tärpi o ge dä ts'ani, a ge dä soya ya jä'i, ge'tho xä duxki. Tengutho n'a ntsui ko gatho nyohu n'e bonme. 'N'e puya dä t'ot'e ya hyäni ge di ntsu xi dä nü ya zi'yëthi, pe ge dä thoni dä t'ëspäya müdi hnini.

Ya gehna Dä ts'ut'abi dä hyoni ge ge'hya hapu kuat'i, nu'ä dä hyoni ge dibama thandi ya njamanho e hmangua ja n'a Dänt'ëdi pa ge di bama 'mëdi n'a pepu hin gi thanmanho, n'ë hingi hnü këi, xi nu'a tängü me hingi k'ä ge xä thohya müdi hnini xi n'anyo jäi.

Nuna tsi't'abi ya ge dä 'yot'e ya nt'ëdi xi n'anyo ge de ts'anni, pa ge di nja manho ge dä t'ëspä ya hnini ya rä njamanho, nuya hnini müdihhini xi 'nehya hnini n'anyo jäi ge hmangua ja n'a Dänt'ëdi.

Nuya gā'tho yā ngün fādī xi gā'tho ya mǎn mǎn ho ge jaya pe'pu kuat'í gatho, ya dǎ hyoni ä xǎnho ge de ts'anni, pa ge di nja ma jünī ge dǎ t'ěspǎ ya hnini ya rǎ njámanho, ya di jamansü ge dǎ t'ěspǎ'ä ä hmangua jana tsan nī n'a yoho.

Nuya tsǎ nī

N'a budi.- Gehna gā'tho e hmangua ya ge m'beske e tsǎ di honi 'bu bi hyaxthoho ge bi hmanbu jana tsuküä man ma jüānī ge rǎ tsnt'ī nxi nmai.

N'a yoho.- Ge'bu bi hyats'i ge bi hmanna jaua, nu'ä gā'tho hinge ma man jüānī ge bi mä nthükiua, nuya bi hmangua.

N'a hyü.- Gehna dǎn peti, ya n'a tsiendo n'e goho 'rate pa, ä pama di deki pa ge dǎ 'yot'ä n'da nt'edi a ge n'a thékēi gexthän ho n'a hnün mǎn ho ge n'angehya tsanni pa ge de 'ra'engu ya tsyhkuä n'angehna hnükēi ä jaua.

N'a goho.- Gehna tsǎ di hoki tse'tho dǎ 'yot'e na tsanni n'a ngehya n'a njo'ya. Ya njuāni maha dǎ ni ge di nja, ya rǎ njamanho ya hnini müdi hnini 'xi hnini n'a mi n'a nyo jǎi ge bi hmangua tsyhkuä e jaua, ya dǎ thoma goho 'ra te pe'pu ge dǎ 'yot'ä n'a rǎ nho e hmangua ja n'a tsa ni.

Na kut'a.- Ge'hya ts'ut'abi ge nuya hyü n'a mi n'anyo tsut'abi, ya n'dangun'da bu rǎ 'béfi, tse'tho di parpi m aman ho, pa ge di joki ya rǎ njámanho ya hnini pa ge njuānimaha di nja rǎ fēni ze he xi rǎ tzan ni zehe ya müdi hnini 'ne n'a mi n'anyo jǎi, ya rǎ pepuya nguby ä manna Dǎnt'edi, ya e pama fādi tengü jǎi di njamanho gatho xi t'ěspi xǎnho ya rǎ njamanho; ya ge ya n'da tsiendo 'ne goho 'rate pa, e pama 'rapi pa ge dǎ 'yot'ä n'da nt'edi a ge nho, nuya tsan ni ä t'ēmbi.

N'a.- Nuya thēdi bi t'óte a nuya t'ohni bi ba nthüki ua ma hoki, bi t'ot'eua tsyhkuä, ya di nja ko nangehna t'ofu pe'pu bi tsan ni nubü hapu ja ya xani, nuya to'o ä tsa dǎ be'ts'ä mbe*ti*. Ya ge'bu ja'ä di ba ma pa*di* ya dǎ 'yot'eya hmui ge dǎ de*n*ni ya tengü man u tsut'abi, pege hige ho dǎ t'üni man'da mbe*ti*.

R'a yoto.- Gehna hogä hyä rǎ nxu 'mui ya di mánda di hoki n'a ho a ge tsyhkuä e jaua ge ge'hya nhma a hyä hu müdi hnini t'ēmbi.

Ra hiäto.- Ge'bu bi bamä tsan ni n'a tsyhkuä e jaua, ya dǎ hnu ya e huxua Dǎnt'edi tsut'abi rǎ ntsant'ī hnini m'onda, xu 'nehya nhohpi rǎ tsant'ī nxinmai ge hapu bu xä t'ot'í n'a M'onda.

Ciudad de México, a 29 de septiembre de 2024.- Sen. Gerardo Fernández Noroña, Presidente.- Dip. Ifigenia Martha Martínez y Hernández, Presidenta.- Sen. Verónica Noemí Camino Farjat, Secretaria.- Dip. Nayeli Arlen Fernández Cruz, Secretaria.- Rúbricas."

En cumplimiento de lo dispuesto por la fracción I del Artículo 89 de la Constitución Política de los Estados Unidos Mexicanos, y para su debida publicación y observancia, expido el presente Decreto en la Residencia del Poder Ejecutivo Federal, en la Ciudad de México, a 30 de septiembre de 2024.- Andrés Manuel López Obrador.- Rúbrica.- La Secretaria de Gobernación, Luisa María Alcalde Luján.- Rúbrica.